

УДК 94(477)

Віктор Павленко*

СТАНОВЛЕННЯ МІЛІЦІЇ ХЕРСОНЩИНИ (1917–1923 рр.)

У даній статті розглядається початковий період історії Херсонської міліції. Автор досліджує структуру, чисельний склад органів міліції, матеріальне забезпечення співробітників та їх діяльність.

Ключові слова: міліція, правопорядок, злочинність, рапорт, зброя.

Проблема утворення та діяльності правоохоронних органів на Херсонщині все ще не знайшла свого належного висвітлення в науковій літературі. Разом з тим, в сучасних умовах як у фахівців, так і серед широкого загалу, посилюється прагнення до вивчення маловідомих сторінок регіональної історії. З огляду на це наукова та суспільно-політична актуальність даної теми є зрозумілою.

У фондах Державного архіву Херсонської області відклатлось чимало джерел, дослідження яких надає змогу відтворити перші кроки становлення та початок діяльності міліції на Херсонщині. (Під терміном «Херсонщина» розуміємо територію Херсонської області в межах існуючого на сьогодні адміністративно-територіального поділу України).

Перші спроби створити для охорони громадського порядку спеціальний орган – міліцію (замість колишньої поліції) було здійснено в березні 1917 р., тобто невдовзі після повалення самодержавства. Наголосимо, що слово «міліція» в перекладі з латинської мови означає військо або військова служба. Відповідно до уявлень тодішніх політиків озброєні добровольці з народу мали замінити колишніх поліцейських професіоналів.

В «Известиях Херсонского совета рабочих и военных депутатов» (№ 2, 23 березня 1917 р.) вміщено повідомлення під назвою: «Народная милиция в нашем городе». У ньому говорилось: «Как только докатилась до нашего города радостная весть о падении тирании, первым делом населения было

* Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та методики викладання Херсонського державного університету

освободиться от местного гнезда насилия и обирательства полиции... Нужно было немедленно создать милицию для охраны спокойствия в городе. Общественный комитет по охране спокойствия и порядка совместно с исполнительным комитетом Сов. Раб. и Солд. Депут. поручил гласному Думы Г.Н. Гордову организовать надежную милицию и стать во главе ее... В настоящий момент уже набрано почти 75% требуемого состава рядовых милиционеров... К сожалению, высший состав милиции набирается туго. Интеллигенция, которая должна была откликнуться на острую нужду населения, не подает признаков существования... Если же такое преступно-безразличное индифферентное отношение интеллигенции будет замечаться и дальше, то можно ли быть уверенным, что высший состав милиции в глазах широких масс населения будет на высоте положения» [16, с. 1].

У період 1917 – 1920 рр. на Херсонщині, як і на території всієї України, відбувались революційні події та громадянська війна. При цьому кожна влада, яка часто змінювалась, намагалась створити свої органи захисту порядку, котрі припиняли свою діяльність відразу після її падіння. Тож говорити про створення постійно діючої міліції можна лише після утвердження радянської влади. Це сталося в лютому 1920 р., коли Червона армія звільнила Херсон від денікінців. Тоді на основі декрету РНК УСРР, що був виданий ще 5 лютого 1919 р. [17, с. 134], почали свою роботу Херсонське та Дніпровське повітові, а також Херсонське міське управління робітничо-селянської міліції.

У структурі Херсонської міської міліції було 6 районів й управління. Його штат складався з 33 осіб: начальник, два помічника, завгосп, секретар, 4 діловоди, 5 помічників діловодів, казначей, бухгалтер, завідуючий адресним столом і його помічник, 11 співробітників адресного столу, 2 посильних, машиністка та 2 прибиральниці. До того ж, ще існував резерв, який нараховував 10 молодших піших і 25 кінних міліціонерів. Щодо чисельного складу районної міліції м. Херсона, то відомо, що в першому районі він був таким: начальник, його помічник, 6 старших міліціонерів, 93 молодих піших міліціонерів, 2 кінні

В. Павленко. Становлення міліції Херсонщини (1917-1923 рр.)

міліціонери, діловод, 4 його помічники, розсильний та прибиральник [6, арк. 50-51]. Усього ж у травні 1920 р. у лавах Херсонської міської міліції знаходилось 107 осіб командного складу та 378 рядових міліціонерів віком від 17 до 57 років [9, арк. 4-5], тобто 485 чоловік, хоча за штатним розписом їх мало бути 549 [8, арк. 8]. Крім того, в місті ще знаходилось управління Херсонської ділянки залізничної міліції у складі 21 співробітника [9, арк. 4-5].

Херсонська повітова міліція мала в своїй структурі управління і резерв, 8 сільських районів, особовий склад – 438 чоловік разом із резервом [4, арк. 50]. Після закінчення громадянської війни чисельність повітової міліції зменшилась і на 1-е січня 1923 р. нараховувала 159 чоловік. Обов'язки і посади було розподілено наступним чином: 8 осіб командного складу, наглядачів – 33, старших міліціонерів – 2, молодших піших міліціонерів – 65, кінних міліціонерів – 32, адміністративно-господарський склад – 19. На озброєнні вони мали 170 гвинтівок, до них 8735 патронів, 22 револьвери, 6 кулеметів, холодної зброї – 61 [11, арк. 8].

У відповідність з постановою Херсонського повітового виконкому ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів від 25 березня 1921 р. Херсонське повітове і міське управління були об'єднані в повітову міліцію. В 1923 р. повітове управління міліції було ліквідовано й у відповідність із постановою ВУЦВК від 7 березня 1923 р. «Про утворення округів» було створено Херсонське окружне управління радянської робітничо-селянської міліції, яке керувало роботою 4-х міських та 9-ма сільськими районами міліції округу [6, арк. 50-51] і проіснувало до 1930 р., коли округи було ліквідовано.

Так як у межах даної статті повне висвітлення діяльності Херсонської міліції за 10 років здійснити неможливо, зупинимось лише на деяких аспектах цієї багатогранної проблеми.

Як свідчать конкретні факти із відповідних джерел, побутові умови та служба міліціонерів тих часів були складними і наповнені небезпеками. Співробітники отримували невисокий оклад, їх озброєння й обмундирування не

В. Павленко. Становлення міліції Херсонщини (1917-1923 рр.)

відповідали потребам. Так, начальник міської міліції в квітні 1920 р. мав місячний оклад 4135 крб., його помічники – 4080 крб., начальник міліції міського району – 4135 крб., його помічник – 3950 крб., старший міліціонер – 2700 крб., молодший міліціонер мав біля 2000 крб. при цьому дуже часто зарплата затримувалась на 2-3 місяці [9, арк. 1-2]. Співробітники повітової міліції отримували менше. Начальник повітового управління – 3090 крб., його помічник – 3049 крб., начальник міліції сільського району – 3090 крб., старший міліціонер – 1982 крб., молодший міліціонер – 1758 [9, арк. 4-5]. Для порівняння наведемо ціни на деякі продукти харчування на Херсонщині в той час за фунт – (0,454 кг). Хліб – 200-300 крб., сало – 1500-2250 крб., масло коров'яче – 2000 крб., масло рослинне – 1250 крб., крупи – 175-250 крб. Цукру та м'яса у продажу не було [1, арк. 11].

Разом з тим, критерії відбору та вимоги до особового складу міліції були наступні. До її рядів приймали громадян Радянської республіки, які досягли 21 року, були писемними, визнавали радянську владу і мали виборчі права. При визначенні штатів міліції їх комплектування у 1920 р. мало здійснюватись із таких розрахунків:

1. у містах з населенням до 50 тисяч – на 400 чоловік – 1 міліціонер;
2. від 50 до 250 тисяч - на 500 чоловік – один міліціонер ;
3. більше 250 тисяч – один міліціонер на 600 чоловік;
4. для повітів – на 2 тисячі населення – один співробітник міліції [7, арк. 1-3].

Із особовим складом міліції проводились заняття. Так, у Херсонському управлінні повітової міліції вони відбувалися щоденно, крім вихідних та днів революційних свят, з 10 до 16 години. Співробітників, які запізнювались на службу без поважних причин отримували «виговор», а при повторенні порушення - звільнялись. Хворі співробітники, якщо не могли з'явитись на службу, мали повідомити про це керівництво. Якщо хтось із співробітників не відповідав посаді, його швидко звільняли [4, арк. 14].

Наявні документи дають змогу відтворити і деякі деталі побуту перших міліціонерів нашого краю. Так, у Херсонському повітовому управлінні міліції у 1920 р. знаходились 4 письмових столи (один з яких був полірований), 8 полірованих шаф, друкарська машинка системи «Ремінгтон», 5 стільців, 1 кінний фургон, 1 гарба [4, арк. 12].

Якраз у той час розпочав службу в Херсонській повітій міліції прославлений у майбутньому генерал і почесний мешканець Херсона Захар Петрович Видриган. З 19.02.1920 р. відповідно до наказу начальника повітової міліції він призначався на посаду підрайонного начальника міліції Козацької волості [4, арк. 11]. А першим начальником Херсонської повітової міліції з 2.02.1920 р. був Козуек Онуфрій Митрофанович, а його помічником - Онищенко В.С. [4, арк. 1]. З 22 березня 1920 р. на його посаду відповідно із наказом Миколаївської губернської міліції було призначено І. Сербова. Козуек О.М. був відкликаний із своєї посади партією лівих есерів, членом якої він був [4, арк. 32]. Це пояснюється посиленням суперечностей між більшовиками та лівими есерами, що зробило їх співпрацю неможливою.

Міське управління міліції в квітні 1920 р. очолював Іванченко Микола Іванович, 30-річного віку, а на посаду він був призначений Військово-революційним комітетом. Його помічниками стали Морозов Олексій Іванович (39 років) та Вержинський Володимир Андрійович (31 рік). Перший теж був рекомендований ВРК [9, арк. 1]. Про партійність, освіту чи якісь інші дані про цих людей відсутні. Керівництво міліції часто змінювалось. У червні 1920 р. її міське управління очолив Агронов Н.Р. [9, арк. 32]. Знаходилось міське управління по вулиці Декабристів, де сьогодні училище культури. Відповідно з постановою Радянському УСРР від 5 квітня 1920 р. при всіх губернських відділах робітничо-селянської міліції й у всіх повітових містах із населенням не менше 40 тисяч створювались відділи карного розшуку. Хто очолював цю структуру на початку існування виявити не вдалося, а от у 1924 р. окружним відділом карного розшуку керував К. Синьозерський, в 1925 р. – Дорман, а

окружною міліцією – Дітмар [8, арк. 6]. У 1928 р. карний розшук очолив Єременко [10, арк. 25]. Цікаво, що чисельність агентів кримінального розшуку залежала від рівня злочинності й мала складати 10% від кількості злочинів, а під час відрядження за добу виплачували 1/30 від посадового окладу [9, арк. 32].

В складному матеріальному становищі перебувала міліція й у сільській місцевості. Так, у Новій Воронцовці міліціонери не мали обмундирування, отримували мізерний пайок. Більшість міліціонерів були інвалідами Червоної армії, до того ж, місцевими жителями. Тому, побоюючись помсти злочинців, виконували свої обов'язки неефективно [5, арк. 34]. Їх можна зрозуміти, так як загроза їх життю реально існувала. Як свідчать матеріали із музею історії органів внутрішніх справ Херсонської області, який функціонував у 80–90-ті роки минулого століття, 6 лютого 1921 р. у село Велику Олександрівку ввірвався 2-х тисячний загін махновців. Було розстріляно 40 чоловік партійних і радянських працівників, серед них начальника волосної міліції Надточого, старшого міліціонера Філофєєва, міліціонерів Сидоренка і Білоконя. В ніч на 25 лютого цього ж року махновці жорстоко вбили 5-х міліціонерів Ново-Кам'янського підрайону, серед них Ващенко, Сахарчука, Дейнеку. В цей же період було вбито міліціонера Гаврилова з Іванівки, Артамонова із села Володимірки, а банда Іванова на хуторі Дряний розстріляла 5-х міліціонерів.

Такі трагічні події сприймалися працівниками міліції неоднозначно. Наприклад, із протоколу загальних зборів 4-го району Херсонської повітової міліції, що відбувались 16 березня 1921 р. у с. Качкаровці, відомо, що учасники зборів одноголосно прийняли рішення: «Как и раньше, как и впредь, мы все, сотрудники 4-го района, всецело отдаем себя, силы и знания свои для поддержки Советской власти. И пусть трупы убитых товарищей нас не смущают, так мы все глубоко верим в торжество Красного Знамени» [18, с. 2]. Іншою була реакція 16-ти мліціонерів Великої Олександрівки. В поданій ними заяві на ім'я начальника Херсонської повітової міліції говорилось, що вони чесно виконували всі накази і розпорядження радянської влади, але населення ставиться до них вороже, що

В. Павленко. Становлення міліції Херсонщини (1917-1923 рр.)

особливо виявилось при появі махновців. Крім того, в заяві говорилось, що за весь час служби вони не отримали обмундирування. Враховуючи це 16 міліціонерів просили перевести їх із міліції до Червоної армії [5, арк. 5].

У травні 1922 р. у Херсонському повіті нараховувалось 334 чоловіка особового складу міліції, в Дніпровському – 317 [3, арк. 5], у волосній міліції села Козачі Лагері служило 22 правоохоронці [2, арк. 320].

У 1922–1924 рр., не дивлячись на запроваджену нову економічну політику, становище співробітників міліції залишалося скрутним. У рапорті на ім'я керівництва начальник Качкарівської райміліції писав, що його міліціонери зовсім босі [13, арк. 98].

Особовий склад міліції м. Херсона в 1923 р. значно скоротився в порівнянні з 1920 р. і мав таку структуру: начальник, його помічник, діловод, двоє людей, що переплітали папери, 5 наглядачів, троє старших міліціонерів і 45 молодших міліціонерів, усього – 58 співробітників. У цей же час в Олешках служило 10 міліціонерів, у Каховці – 9, у сільських районах – 3 [14, арк. 35]. У відомості на зарплату співробітників кримінально-розшукового відділу Херсонської повітової міліції за квітень 1922 вказано, що діловод отримав 2160 крб., агент I розряду – теж 2160, агент II розряду – 1980 [12, арк. 42]. Здається дивним, що діловод отримував таку ж платню як агент I розряду – тобто оперативний працівник, що ризикував життям. Але пояснити це можна тим, що діловод мав хорошу освіту, котра в той час цінувалась, тоді як інші працівники карного розшуку її не мали. Щоб оцінити рівень життя міліції того часу необхідно враховувати, що в голодному 1922 р. ціни на харчі досягли астрономічного рівня. Наприклад, хліб коштував 32-33 тисячі крб. за фунт, картопля – 17-18 тисяч, м'ясо – 25 тисяч, курячі яйця – 80-90 тисяч за десяток. Тому робітники і службовці ще отримували продовольчі пайки, що й були головним джерелом існування для них та для їхніх родин. У грудні 1922 р. робітники отримували пайок вартістю приблизно 850 тис. крб., службовці – 560 тис. крб. [15, с. 13]. Тож не дивно, що на 1 січня 1923 р. у штаті Херсонської повітової міліції, що

нараховувала 159 осіб, не вистачало ще 20 [11, арк. 8], адже матеріальне забезпечення її співробітників було неадекватним вимогам до них та існуючим ризикам.

Для надання допомоги міліції влада організувала різні заходи. Так, у жовтні 1922 р. у Каховці було проведено двотижневий збір допомоги у фонд міліції, під час якого населення зібрало 1073 крб., 1 пуд пшениці, 4 пуди картоплі, 20 фунтів мила [19, с. 3]. Подібні заходи допомагали вижити, але не могли істотно покращити становище, що залишалось складним і в наступні роки. На жаль, ця проблема залишається актуальною ще й сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО). – Ф. Р–363. Управління Дніпровської повітової радянської робітничо-селянської міліції. – Оп. 1. – Спр. 39. – 332 арк.
2. ДАХО. – Ф. Р–363. Управління Дніпровської повітової радянської робітничо-селянської міліції. – Оп. 1. – Спр. 40. – 593 арк.
3. ДАХО. – Ф. Р–407. Управління Херсонської повітової радянської робітничо-селянської міліції. – Оп. 1. – Спр. 1. – 150 арк.
4. ДАХО. – Ф. Р–407. Управління Херсонської повітової радянської робітничо-селянської міліції. – Оп. 1. – Спр. 9. – 590 арк.
5. ДАХО. – Ф. Р–407. Управління Херсонської повітової радянської робітничо-селянської міліції. – Оп. 1. – Спр. 14. – 20 арк.
6. ДАХО. – Ф. Р–408. Херсонське міське управління робітничо-селянської міліції. – Оп. 1. – Спр. 1. – 120 арк.
7. ДАХО. – Ф. Р–408. Херсонське міське управління робітничо-селянської міліції. – Оп. 1. – Спр. 2. – 127 арк.
8. ДАХО. – Ф. Р–408. Херсонське міське управління робітничо-селянської міліції. – Оп. 1. – Спр. 4. – 337 арк.

В. Павленко. Становлення міліції Херсонщини (1917-1923 рр.)

9. ДАХО. – Ф. Р–408. Херсонське міське управління робітничо-селянської міліції. – Оп. 1. – Спр. 5. – 110 арк.
10. ДАХО. – Ф. Р–408. Херсонське міське управління робітничо-селянської міліції. – Оп. 2. – Спр. 81. – 210 арк.
11. ДАХО. – Ф. Р–409. Херсонське окружне управління робітничо-селянської міліції. – Оп. 1. – Спр. 2. – 104 арк.
12. ДАХО. – Ф. Р–409. Херсонське окружне управління робітничо-селянської міліції. – Оп. 1. – Спр. 3. – 129 арк.
13. ДАХО. – Ф. Р–409. Херсонське окружне управління робітничо-селянської міліції. – Оп. 1. – Спр. 9. – 541 арк.
14. ДАХО. – Ф. Р–409. Херсонське окружне управління робітничо-селянської міліції. – Оп. 1. – Спр. 27. – 46 арк.
15. Зажиров А. А вы смогли бы прожить на 15 копеек в день? / А. Зажиров // Гривна, СВ. – 2010 р. – № 43 (467), 22 жовтня. – 18 с.
16. Известия Херсонского совета рабочих и военных депутатов. – 1917 р. – № 2. – 23 березня.
17. Історія держави і права України. – Ч. 2 : Підручник для юридичних вищих навчальних закладів і фак. / За ред. А. Й. Рогожина. – К. : Ін Юре, 1996. – 448 с.
18. Преемственность поколений. Из опыта работы по созданию музея истории органов внутренних дел Херсонской области. Автор текста М. А. Латкин. – Херсон, 1987. – 6 с.
19. Херсонский коммунары. – 1922. – 17 жовтня. – 4 с.

В данной статье рассматривается начальный период истории Херсонской милиции. Автор исследует структуру, количественный состав органов милиции, материальное обеспечение сотрудников, их деятельность.

Акцентируется внимание на критериях отбора сотрудников и на определении требований комплектации штатов отделений милиции в зависимости от количества населения. На основании анализа архивных источников производится историческая реконструкция условий работы и быта милиционеров того периода, устанавливаются имена людей, которые

руководили отделениями милиции в конкретные годы. Некоторые из молодых сотрудников в будущем стали почетными гражданами Херсона.

Значительное место отведено освещению сложных проблем и трагических событий, которые происходили на Херсонщине, особенно в сельской местности и приведшие к гибели людей. При этом автор делает попытку показать причины и последствия происшедшего. Как свидетельствуют факты, содержащиеся в изученных документах, отношение населения к деятельности милиции было неоднозначное - от враждебного до максимальной поддержки. К сожалению, отдельные мероприятия не могли существенно улучшить тяжелое материальное положение милиционеров и остались актуальными как в последующие годы, так и сегодня.

Ключевые слова: *милиция, правопорядок, преступность, рапорт, оружие.*

This article examines the early history of Kherson police. The author investigates the structure, the number of members of the police, financial security for employees, their activities.

Focuses on the selection criteria of employees and determining the requirements of staffing police departments, depending on the population. Based on the analysis of archival sources made historical reconstruction of working and living conditions of policemen in the period established names of the people who led the police stations in specific Godi. Some of the young workers in the future become honorary citizens of Kherson.

Considerable space is devoted coverage of complex issues and the tragic events that occurred in the Kherson region, especially in rural areas and led to the deaths of people. The author attempts to show the causes and consequences of the incident. As evidenced by the facts contained in the documents studied, the ratio of population to police work was controversial, from hostile to the maximum support. Unfortunately, some activities could not significantly improve the difficult financial situation and the police remained relevant in subsequent years, and today.

Keywords: *police, law and order, crime, report, weapons.*